

Journal of Social Sciences

İctimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

Kitap Tanımı • Book Launch

HİLMİ YAVUZ, İSLAM'IN ZİHİN TARİHİ,

İstanbul, Timaş Yayınları, 2009

(Kitap Tanıtımı)

Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER*

ORCID: 0000-0002-2227-2299, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümü, Muş/Türkiye.

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Mayıs 2018

Kabul tarihi: 23 Mayıs 2018

Article history:

Received 16 May 2018

Accepted 23 May 2018

Türk entelijansiyası, uzun yıllar, bir deve (kuşu) inadıyla İslam'ı (görmezlikten ve) bilmezlikten geldi. İslam'ı konuşmak istemedi ve konuşmak isteyenlere de 'gerici', ya da 'yobaz' etiketini yapıştırıverdi! Ayraç içinde söyleyeyim: Türk entelijansiyası etiketlemeye pek meraklıdır, diyen Hilmi Yavuz'un bu kitabı yayınlandıktan sonra eleştirdiği bu kesimce etiketleneyeceği kaçınılmaz bir sonuç gibi görünmektedir. Ancak kendisi bu etiketlenmeyi umursamayarak bunu onlar için kolaylaştırmış ve kitabın kapağına 'Müslüman Aydın' kimliğini yazmıştır.

Kitabın kapağında böyle bir alt başlığın bulunması özel anlamlar içermektedir. Aslında bir nevi kitabın özeti gibidir. Bazı entelijansiyanın yaptığı gibi İslam'ın zihin tarihine bir Oryantalist, Hristiyan, Musevi, Filozof gibi değil 'Müslüman' gibi yaklaşmakta ve bağnaz, doğmaları olan, önyargılara sahip biri gibi değil 'Aydın' kimliği ile yönelmektedir. Ayrıca burada yayınlanan makalelerin büyük bir bölümünün Hilmi Yavuz'un Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ve Bilkent Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı Bölümlerinde okuttuğu Türk-İslam Düşüncesine Giriş dersi ile Tasavvuf Semineri derslerine ait ders notları olduğu unutulmamalıdır. Bu durum aynı zamanda metnin akademik kimliğine katkı sunar. Kitaptaki makalelerin tamamına temas edilemeyeceğinden bazı önemli gördüğümüz makaleler hakkında birkaç ayrıntıya yer vermekte yetineceğiz.

Anti-oryantalist Bir Soykütüğü adlı makalesinde; Oryantalizmin, modernleşme adı altında yapacağını yaptığını ve sonunda Türk aydınının bilinçdışını kuşatıp zihnini bütünüyle esir almayı başardığını söyler. 'Şimdi, Batılı ve laik aydınlarımızın neredeyse tamamı, İslam'ın bilimsel ve felsefe düşünceye hiçbir katkısı olmadığı safatasını asla sorgulamadan kabullenmiş görünüyorlar. Avrupa, İslam üzerindeki entelektüel tahakkümünü, bizzat Türk aydınlarının zihinlerini malzeme olarak kullanmak suretiyle inşa ediyor. Buna karşı çıkacak veya direnecek bir Namık Kemal, bir Ahmet Mithat Efendi, bir Şehbenderzade Ahmet Hilmi yok artık... Artık bizim yerli Renan'larımız, yerli Draper'lerimiz, yerli Dozy'lerimiz var: Zihinlerini oryantalizme, kayıtsız koşulsuz teslim etmiş aydınlar!..' diyerek içinde bulunduğumuz durumu ifade eden Hilmi Yavuz, Türk aydınının İslam'a ve Doğu'ya bir oryantalist gibi

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: tuuranguler@hotmail.com

bakmasını eleştirmiştir.

Hilmi Yavuz bu kitabı ile; Türk aydınına İslami kaynakları ve İslam geleneğini referans alarak ve ayrıca temellük ettiği geniş doğu-batı ve felsefe kültürünü kullanarak, İslam'ın oryantalistlerin iddia ettiği gibi sadece bir din olmadığını aksine onun bir medeniyet olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

İslam ve Antropoloji makalesinde kendisini 'laik' kimlikle tanımlayan okur-yazarların büyük bir bölümünün zihindeki İslam nosyonu oryantalist bir İslam nosyonudur. Bu bir tür hayali İslam'dır der. Bir Avrupalı nasıl görüyorsa İslam'ı bir kısım entelijensiyamız da tastamam öyle görmektedir. Bu hayali İslam, bize mahsus bir kavmiyetçilikle, 'Arap düşmanlığı'na sarılıp sarmalanarak 'iptidai' çöl bedevilerinin dinine(!) dönüştürülüyor der ve artık bu nosyonun sorgulanması gerektiğini ifade eder.

İslam, Kutsal ve Karikatür Krizi adlı makalesinde oryantalizmin başlıca hedefinin İslam ve onun sevgili Peygamberi olduğu ne zaman anlaşılacak? diye sormaktadır. Kitabın geneli bu sorunun cevabı şeklinde düşünülebilir. Zira hemen her bölümde batılı oryantalistlerce İslam'a yöneltilmiş suçlama ve karalamalara yanıtlar verilmekte ve okuyucunun farkındalık düzeyi arttırılmaya çalışılmaktadır.

Türk Müslümanlığı adlı makalesinde Gazali için söyledikleri manidardır. 'Gazali, İslam'ın entelektüel tarihinde olduğu kadar, kalb tarihinde de gerçekten müstesna bir kimliktir; bir ihtişam, bir kemaldır o! Kelamı, felsefeyi ve tasavvufu bu kadar tamamlanmış, bu kadar benzersiz ve billurdan bir teksifle Müslüman akla ve nefse emanet eden bir başka örnek yoktur! Gazali'yi, İslam'da bilim ve felsefe düşüncesinin yolunu kapatmakla itham etmek, olsa olsa o ihtişamına açtığı yolu, onun ışığının göz kamaştırıcılığından dolayı görememek demektir' der.

İslam ve Türklük bölümündeki **Türk Müslümanlığı** adlı makalesinde, Türk Müslümanlığı hakkında farklı düşünürlerin fikirlerini ideolojik, sosyolojik ve teolojik olmak üzere üç ayrı yorumla temellendirir.

İdeolojik yorum, Türk Müslümanlığını Alevilik olarak,

Sosyolojik yorum, Türk Müslümanlığını Volk (halk) İslam'ı olarak konumlandırır.

Teolojik yorum ise Türk Müslümanlığını Maturidi kelam üzerine inşa edilmesi gerektiğini öne sürer.

Hilmi Yavuz'a göre her üç yorum da meseleyi etnisiteye, yani kavmiyete bağlamak gibi bir endişe taşımaktadır. Zira İmam Eş'ari Arap, İmam Maturidi ise Türk'tür.

İslam ve Felsefe bölümünde **İslam ve Pragmatizm** makalesinde Gustave von E. Grunebaum'un İslam'ın teorik bir bilim geleneğinden yoksun oluşunun bilimsel düşünceye eklenme imkanını ortadan kaldırdığı için felsefeyi mümkün kılmadığı görüşünü oryantalizmin bir argümanı olarak kabul eden Hilmi Yavuz kendi argümanları ile bunu çürütür.

Wittgenstein, Rorty ve Gazali makalesinde Batı felsefesinin uzun sürmüş bir yalanı bir yana bırakarak Gazali'ye dönüş yaptığını söyler ve Müslümanların batı felsefesini 'Batılı' gözlüklerle değil, Müslüman gözlüklerle okuması gerektiğinin zamanın geldiğini ifade eder. Zira **Gazali, Felsefe'nin yolunu Kapadı mı?** makalesinde de dile getirdiği gibi Gazali'nin meselesi ateizmledir, felsefeyle değil.

Bu bölümün diğer makalelerinde **akıl, doğa ve vahiy** arasındaki münasebetten bahsederek felsefeciler için problemin akıl ile vahiy arasında kelamcılar içinse problemin doğa ile vahiy arasındaki münasebette olduğunu belirtir.

Çifte Hakikat doktrininde ise felsefe ve din ayırımına temas ederek. Her iki kavramın farklı kurallara sahip olmasından ötürü ikisinin birbirini doğrular veya yalanlar şekilde kullanılmasının sakıncalarından bahseder.

İslam'da insan Özgürlüğü Üzerine Bir Felsefe Deneme makalesinde İslam'da 'Cebrilik' veya 'kadercilik' meselesinin çözümlenmesinde... Nedir 'insan eylemi'? diye soran Hilmi Yavuz Eş'ariliğin bir tür Cebrilik olarak okunmasının sakatlığından bahseder.

İslam ve Tasavvuf bölümünde **Nefs Terbiyesi ve Enkrateia** makalesinde Nefs anlaşılardan tasavvufun anlaşılabilmesinin mümkün olmadığını söyler. Makalede tasavvufi nefis terbiyesi ile eski Yunan'daki 'enkrateia'yı karşılaştırır.

Tasavvuf ve Mana Alemi makalesinde Cüneyd Bağdadi, Bayezid-i Bitami ve Hallac-ı Mansur'un Alem-i manayı kendilerindeki feyz ile bildiklerini, ancak bu imtidad'ın, Söz'ü değil, susmayı gerektirdiğini, Hayali'nin

'Cu'lar çün deryaya vardılar hamuş oldular'

dizesiyle anlatır.

Felsefeyle Tasavvuf Arasında makalesinde Mutezile'nin 'tecsim' meselesinde din dışı akıla (seküler akıl) başvurduğunu bu yüzden de felsefenin Avrupa zihin geleneği bağlamındaki yerine yaklaştığını, Eş'arilik'in ise İslami akla başvurduğunu ve İslami zihin geleneği bağlamında tasavvufa yakın durduğunu belirtir. İslam düşünce tarihinin de Mutezile ve Eş'arilik ile birlikte, felsefeyle tasavvuf arasında, o ara kesitte yer aldığını söyler.

İslam ve Siyaset bölümündeki **İslam ve Siyaset** makalesinde Cebriye veya Kaderiyeye yol açtığı ve 'mahluk' veya 'gayrimahluk' olduğu konusundaki doktrinlerden hiçbirinin Kur'an'a dayatılmaması, Kur'an'ın bu tür dayatmalardan masum tutulması gerektiğini söyler. Zira, her siyasal dayatma, Kur'an'a ilişkin bir yorumu resmileştirmek manasına gelebilir. Halbuki İslam'ın Kitabı, hiçbir tefsirin veya tevilin resmileştirilmesiyle bağdaşması mümkün olmayan bir ontolojik konumdur, der.

Asr-ı saadet ve Hulefa-i Raşidin dönemlerindeki uygulamalardan yola çıkarak **İslam ve Demokrasi** arasındaki ilişkinin en somut ve açık örneklerini verir.

İslam'da Reform hareketleri ve söylemleri üzerinde durarak bunların çoğu zaman art niyetli olarak belli dönemlerde ve belli kesimlerce dillendirildiğini ifade eder. Konuyu **Dini Tefekkür ve Aşırı Yorum** makalesi ile birleştirerek; ilgililerin 'dini tefekkür' ve 'reform' konusunda daha açıklayıcı ve somut beyanlarda bulunmaları gerektiğini söyler.

İslam ve Bilim bölümündeki **İslam Terakkiye Mâni Midir?** sorusuna İslam'ın modernleşmeye açık olduğunun, 'kelami' ve 'fıkhi' temellerinin olduğu cevabını verir. Bugüne kadar modernleşme konusunda istenilen neticelerin alınamamış olmasını, modernliği meşrulaştırıcı argümanların önce şer'i ya da fıkhi öncüllere dayandırılmamış olmasından, sonra da bu öncüllere İslam'ın siyaset pratiği gelenekleri ile entelektüel bir arka plan temin edilmemiş olmasından ileri geldiğini söyler.

İslam ve Medeniyet bölümündeki makalelerde İslam'ın bir medeniyet vücuda getirdiğini ifade eder. **İslam Medeniyetine Nasıl Sahip Çıkılacak?** sorusuna da Müslüman burjuvazi sınıfının varlığı ile sahip çıkılacağını söyler.

İslam ve Güncel bölümünde ise şu an Türkiye'de ara ara gündeme gelen çeşitli konulara temas edilmiştir. **İslam'ı Bilmek** adlı yazısında İslam'ın 'konuşuluyor' olmasının, onun 'biliniyor' olduğu anlamına gelmediğini söyler. Ancak kamusal alanda 'konuşuluyor' olmasını alandaki görünmez zihinsel engellerin, kısmen de olsa, aşıldığını gösterdiğini söyler.

Kitapta daha birçok kavrama ve tartışma konusuna değinen Hilmi Yavuz hem Müslüman mütefekkirlerin kendi aralarındaki düşünce ayrılıklarına temas etmiş hem de batılı aydınlarca İslam'a yöneltmiş eleştirilere yer vermiştir.

Gazali'den İbn Sina'ya, Maturidilikten Eş'ariliğe, Kaderiyecilikten Cebriyeciliğe, Felsefeden Kelama, Filolojiden Antropolojiye, Akıldan Vahiye, Siyasetten Demokrasiye, Tasavvuftan Nefis terbiyesine, Reformdan Aşırı Yorum, Oryantalizmden Ateizme, Wittgenstein'den Dozy'ye, Renan'dan Weber'e, ve daha bir çok konu, kişi ve olay hakkında genel bilgiler veren Hilmi Yavuz'un bu eseri gerçek manada İslam'ın zihin tarihine bir giriş niteliğindedir. Okuyucuyu İslam'ın zihin tarihinde bir gezintiye çıkaran Hilmi Yavuz Kur'an'ı, sünneti ve İslam mütefekkirlerini referans ve rehber almıştır.

Aslında hemen her makale için çıkarılabilecek bir ana fikir vardır. Ancak onları burada yazmak

hem bu yazıyı okuyacak için yetersiz kalacak, hem bu yazıyı yazan kişi o ana fikirleri ayrı ayrı ifade edemeyecek, hem de yazımızın sınırları buna yetmeyecektir. Bu yüzden bu yazıyı okuyacak kişiyi kitaba yöneltecek bazı makale başlıklarını vermek faydalı olacaktır:

Türk Müslümanlığı, Çifte Hakikat, Rasyonalite ve Din, İslam ve Pragmatizm, Tasavvuf ve Mana Alemi, felsefeyle Tasavvuf Arasında, İslam ve Siyaset, İslam ve Demokrasi, Dini Tefekkür ve Aşırı Yorum, İslam ve Antropoloji, İslam Terakkiye Mâni midir? İslam Medeniyetine Nasıl Sahip Çıkılacak? Şiir ve Ruhaniyet, İslam Kutsal ve Karikatür Krizi, Papa ve Weber: İslam, Bir Savaşçı Dini midir? Dozy, 'İslam Tarihi' ve Abdullah Cevdet, Hayali İslam ve Hayali Doğu, Anti-oryantalist Bir Soykütüğü, Felsefe, Oryantalizm, İnsan, İmam ile Öğretmen, Türbanın Semiyolojisi, Başörtülüler ve Söylemler, Bitmeyen Konu: Kamusal Alan, İslam'ı Bilmek, Dinsel Kimlik Üzerine Düşünceler, İslam, Ateizm ve Aydınlar